

DOLINA WISŁY w planie przestrzennym Kraju -
referat wygłoszony na I posiedzeniu Komisji dla Zagospodarowania
Wisły przy G.U.P.P.

Wisła jako rzeka jest przede wszystkim domeną fachowców wodnych. Zajmują się nią specjaliści z dziedziny żeglugi śródlądowej. Dla nich jest ona szlakiem przewozów masowych. Interesują się Wisłą energetycy, którzy widzą w niej możliwości uzyskania energii elektrycznej. Zagadnienie regulacji Wisły nie może być również obojętne melioratorom i technikom rolnictwa, gdyż od poziomu jej wód, warunków odpływu i charakteru koryta zależy wydajność rolne obszarów nad Wisłą położonych.

Już to ogólne wyliczenie wskazuje na konieczność skoordynowania prac z zakresu gospodarki wodnej jak to wykazał poprzedni referat. Ostateczny projekt uporządkowania Wisły musi zatem uwzględniać hierarchię różnych celów już w obrębie samych zagadnień wodnych.

Nie na tym jednak kończy się potrzeba koordynacji. Jeśli zechcemy na zagadnienie ~~związane~~ Wisły spojrzeć, to uderzy nas fakt, że Wisła jest podstawową arterią, z której biologicznie związane jest życie gospodarczo-społeczne naszego kraju.

W dziedzinie fizjografii: dorzecze Wisły pokrywa się w przybliżeniu z trzema czwartymi terytorium dzisiejszej Polski. Wisła łączy południowe podgórskie obszary surowcowe z morzem. Bieg jej zakreślający literę S jak gdyby celowo pozwala nanizować różne obszary naszego kraju. Przez układ morfologiczny rzeka ta stanowi niejako naturalne łożysko ruchu wewnętrznego i tranzytowego przez Polskę.

W rozwoju historycznym obszary położone nad Wisłą były najtrwalej związane z państwowością polską. Z drugiej strony równocześnie podkreślić należy, że w krótkich jedynie okresach naszej historii wyciągano właściwe konsekwencje z faktu, że Wisła łączy Polskę z morzem. O tym negatywnym doświadczeniu tym bardziej nie wolno nam zapominać.

Jeśli chodzi o dziedzinę komunikacji, to Wisła sama będąc od najdawniejszych czasów wodną arterią handlową ściągającą ku sobie i ruch lądowy. Najstarsze szlaki handlowe biegły jej brzegami. W XVIII i XIX-tym wieku, gdy cała Europa pokryła się siecią dróg kołowych i linii kolejowych, państwowość polska obywatelom na zaborach, nie mogła inwestować tak, jakby to z jej interesów wynikało. Granice zaborów przecięły dolinę Wisły kilkakrotnie,

w obszary nad Wisłą położone, weszły jako peryferie w skład trzech odrębnych organizmów gospodarczych. Do dziś sieć komunikacyjna tych obszarów nosi na sobie to piętno.

Najsilniej stosunkowo uzbrojony jest dolny odcinek Wisły od Bydgoszczy, choć w sieci tej ciągle jeszcze przeważają kierunki wschód-zachód, wynikające z dążności imperialistycznych Niemiec. Odcinek środkowy znajduje się w sferze wpływu komunikacyjnych Warszawy. Polityka inwestycyjna w niewielkim jednak stopniu wykorzystywała kierunek Wisły, który jest przeciw tendencją dominującą. Rażąca pustka występuje na całej niemal górnej połowie biegu Wisły, gdzie rzeka ta, jak na ironię w większości była granicą zamiast łączyć oba brzegi w jedną całość. To niedoinwestowanie doliny Wisły na tle okresu historycznego, w którym powstało, jak również wskazówką do przyszłego planu. Wreszcie Wisła, jak każda wielka rzeka, o ile jest ułatwieniem ruchu wzdłużnego, o tyle stanowi przeszkodę w ruchu poprzecznym. Stąd wynikało przede wszystkim jej znaczenie militarne, które zresztą w miarę postępu technicznego i taktyki wojennej coraz mniejszą zdaje się odgrywać rolę.

Trwałe są natomiast konsekwencje tego faktu w dziedzinie osadnictwa. Dogodne przeprawy przez Wisłę, od najdawniejszych czasów stanowiły punkty skrzyżowania się ruchów z południa na północ i z zachodu na wschód. W tych punktach powstały osady, które z biegiem wieków rozwinęły się w wielkie ośrodki miejskie. Ale i w tej dziedzinie rzut oka na mapę wykazuje nierównomierności, które nie dadzą się uzasadnić samą tylko fizjografią. Miasta nad Wisłą położone nie licząc rozsianej ludności wiejskiej, liczą ogółem 2.600.000 mieszkańców. Z tej sumy 2.200.000 mieszkańców, czyli 6/7 mieści się w dolnej połowie rzeki do Warszawy włącznie, pozostawiając na całą górną połowę tylko 1/7 całego zaludnienia. Zjawisko to jest tym bardziej charakterystyczne, że właśnie południe Polski odznacza się wielkim zagęszczeniem ludności.

W związku z osadnictwem znacznie rozszerza się kąt patrzenia na Wisłę i jej funkcje dla życia gospodarczo - społecznego. Poza podstawowymi zagadnieniami żeglugi, energetyki i melioracji wymienić tu należy najpierw obsługę różnych ośrodków miejskich i ich dzielnic. Dalej zagadnienie zaopatrywania w wodę i usuwania ścieków.

Nie można również pominąć sprawy, odpoczynku ludności, który ma zasadnicze znaczenie w życiu społecznym. Tereny nad wielką rzeką położone są z natury swej najdogodniejsze dla umieszczenia urządzeń odpoczynkowych, sportowych, rozrywkowych i wszelkich założeń więzi społecznej i współżycia zbiorowego mieszkańców.

Wreszcie zagadnienie, które tylko wskutek braku zrozumienia dla istotnych warunków pełnego rozwoju psychicznego, bywa niedocenione i traktowane jako nieuzasadniona zachcianka estetyków.

Chodzi o zagadnienie plastyki krajobrazu stwarzanego ręką ludzką. Wisła we wszystkich miastach, przez które przepływa stanowi dominantę plastyczną. Piękno tych miast zależy od tego, w jakim stopniu potrafimy wyzyskać przyrodzone wartości krajobrazu nadwiślańskiego i scharmonizować je z architekturą.

Poprzez komunikację i osadnictwo wiąże się zagadnienie Wisły ze strukturą ludnościową i charakterem życia gospodarczo-społecznego obszarów nadbrzeżnych. Dlatego zagadnienia typu urbanistycznego nie dadzą rozłączyć się od spraw ściśle technicznych uporządkowania Wisły. Opracowując Wisłę musimy operować pojęciem pewnej całości geograficznej, historycznej, gospodarczej i kulturalnej. Całość tę nazywamy Doliną Wisły i rozumiemy przez to nie dolinę w sensie morfologii, ale pas terenów po obu brzegach, które w sposób biologiczny wiążą się z tą wielką arterią wodną. Opracowując plan jej zagospodarowania musimy oprzeć się na bilansie strat i zysków mierzonych z punktu widzenia tej właśnie całości.

Wychodząc z tych założeń na wniosek Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego - powołano Radę Zagospodarowania Doliny Wisły i stworzono komórkę dla opracowania symetrycznego jej planu. Dotychczasowe studia w tej dziedzinie zostaną (przedłożone) przed stawione przez następnych referentów. Dlatego ograniczę się do podkreślenia Doliny Wisły na tle planu przestrzennego kraju.

Za podstawę planu krajowego przyjęto, że przestrzeń kraju nie rozwija się w sposób jednorodny, lecz, że na podkładzie obszarów użytkowanych rolniczo występują pewne smugi o większych tendencjach urbanizacyjnych. Masa tych skupisk ludności jest znikomą w stosunku do otaczającej je przestrzeni żywiącej, w której zrzadka tylko rozsiane są drobne osiedla wiejskie. Na ich kierunek i charakter składają się przede wszystkim przyrodzone możliwości terenu i tendencje ruchu przechodzącego przez obszar kraju.

Na podstawie takiego wykresu tendencji kierunkowych opracowano wstępny układ kierunkowy. Układ ten charakteryzuje się szeregiem linii pionowych, poziomych, obwodów, które stanowią możliwie najoszczędniejsze powiązania różnych obszarów kraju pomiędzy sobą. W układzie tym Wisła spełnia częściowo funkcję pionu łączącego południe z morzem, częściowo wchodzi w skład linii równoleżnikowych w dwu charakterystycznych obszarach i w pasie podgórskim i w kraju wielkich dolin. Na całej zaś swej długości obsługuje kraj, łącząc biegiem swym różne okręgi gospodarcze.

Podstawowym założeniem polityki realizacyjnej powinno być rozsadnie oszczędne inwestowanie. To znaczy wysiłek inwestycyjny kraju powinien ogniskować się na tak wyznaczonych szlakach kierunkowych, jak na osiach krystalizacji. Nie znaczy to oczywiście, aby obszary poza tymi szlakami leżące nie wymagały inwestycji. Główne jednak uzbrojenie kraju w inwestycje podstawowe może i powinno ograniczać się do tych pasów, które przyciągając ruch osadniczy wytworzą intensywniejsze formy gospodarstwa.

Zgodnie z tym założeniem ogólna krajowa sieć komunikacji wynika z wyznaczonych kierunków. Strefa wpływu poszczególnych środków komunikacji wyznacza pasy terenów, w których urbanizacja jest potencjalnie możliwa. Dalsze prowadzone obecnie studia pozwolą na zróżnicowanie tych pasów przez uwzględnienie rodzaju gleby, położenia bogactw mineralnych, pokrycia terenowego i w ogóle warunków lokalnych. Wówczas plan będzie mógł wskazać na jakich odcinkach tych pasów urbanizacja jest wskazana, i które obszary powinny być przed nią chronione.

Projektowane liniowe uzbrojenie doliny Wisły pozwala już obecnie na wyznaczenie potencjalnej jej strefy wpływu. Strefa ta została skorygowana przez rozważania dotyczące charakteru gospodarki na niższych odcinkach jej biegu. Dalej uzupełniona strefami wpływów różnych ośrodków i zespołów miejskich nad Wisłą położonych. W ten sposób uzyskane zostało to, co można nazwać graniami tematu. Obszar w obrębie tych granic, powinien być teraz poddany szczegółowym badaniom we wszystkich dziedzinach wymienionych w pierwszej części referatu. Wyniki tych badań ułożone według przyjętej hierarchii celów pozwolą na opracowanie jednolitego planu - programu zagospodarowania doliny Wisły.

Ramy czasowe tego referatu, a przede wszystkim dotychczasowy zakres studiów nie pozwalają na przedstawienie już obecnie konkretnych rozwiązań. Ale też celem tego referatu, jak i całego pierwszego Zebrania Komisji, jest raczej postawienie zagadnień i wskazanie drogi dla ich rozwiązywania.

